

1930 TÜRKİYE'SİNDE OLUŞAN MUHALEFET
HAREKETİNİN DIŞ BASINDAKİ AKİSLERİ
(Rusya, İngiltere, Mısır Örneği)

THE EFFECTS OF THE OPPOSITION MOVEMENT THAT EMERGED IN
1930'S TURKEY IN FOREIGN MEDIA
(FOR EXAMMPLE, ENGLAND, RUSSIA, EGYPT)

İhsan Sabri Balkaya*

Özet

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin demokratikleşme süreci içerisinde yapılan her şey, atılan her adım, yakın veya uzak devletler tarafından ilgiyle takip edilmiştir.

Bu anlamda 1930 yılı içerisinde Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı muhalif bir parti olarak kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da bu ilgi ve takipten nasibini almıştır. Kurulan bu muhalif partinin parti programı, hedefleri ve lideri ile ilgili birçok değerlendirme ile birlikte CHF Hükümeti hakkında da birçok ülkenin basınında haber ve yorumlar yapılmıştır.

Yapılan çalışmada, Türkiye'deki siyasi gelişmelerle ilgili olarak bütün bir yurtdışı basının ele alınıp değerlendirilmesi imkânsız olduğundan Batı dünyasından İngiltere, Doğu'dan Rusya ve İslâm dünyasından Mısır gazetelerinde çıkan yorumlar ve yaklaşımlar değerlendirme konusu yapılmıştır.

1930 Türkiye'sinde meydana gelen siyasi gelişmeler ile ilgili adı geçen üç ülke basının yapmış olduğu değerlendirme ve yorumlar, mensubu oldukları ülkelerin Türkiye'ye yönelik yaklaşımlarından bağımsız kalmamış, bu açıdan da farklılıklar göstermiştir.

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler ABD Öğretim Üyesi. Erzurum. Balkaya2003@yahoo.com, balkaya@atauni.edu.tr

1930 TÜRKİYE'SİNDE OLUŞAN MUHALEFET HAREKETİNİN DIŞ BASINDAKİ
AKİSLERİ (RUSYA, İNGİLTERE, MISIR ÖRNEĞİ)

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk fırkası, Times, El- Ahram, İzvestiya

Abstract

Everything done, every step taken in the getting democratic process of Turkish Republic has been followed with a close interest by the nearby and far countries.

In this context free Republic Party, founded as an opposition Party against Republican Public Party in 1930, has benefited from this interest and pursuit. Besides the statements related to the The party program, goals and the leader of this apposition party, there have also been news and comments about RPP(CHP) government in the media of several other countries.

As it is impossible to scrutinize the whale foreign press relevant to the political events in Turkey, in the study, comments and approaches published on the papers of England in the West, of Russia in the East and of Egypt in Islamic World have been put in the centre of consideration.

The evaluations and comments about the political events taking place in 1930's Turkey-made by the media of these three mentioned countries could not be free from the countries approaches to Turkey- the countries to which they belong and so had differences in this term.

Key Words: Free Republic Party, Republican Public Party, Times, El- Ahram, İzvestiya

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti devletinin demokratik yapısının oluşum süreci yakın veya uzak devletler tarafından merakla takip edilmiştir. Yapılan köklü değişiklikler, atılan her adım izlenip yorumlanmıştır. Bu çerçevede özellikle demokrasinin en vazgeçilmezi olan siyasî partilerin Türkiye'de kurulması da doğal olarak ilgi uyandırmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin ilk siyasî partisi olan, Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısında kurulan muhalefet partileri, bunların parti program ve kurucularının savunduğu fikirler dikkatle izlenmiştir.

Paris elçisi iken 1930 Temmuzunda izne gelen Ali Fethi (Okyar) Bey, Yalova'da ziyaretine gittiği Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'den bir parti kurma teklifi almıştır. Yapılan uzun görüşmeler ve müzakereler sonunda Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet partisi 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur. 17 Kasım 1930'da kurucuları tarafından fesh edilen scf, üç aylık ömrü içerisindeki gelişmeler günümüze kadar süren araştırma ve tartışmaların sebebi olmuştur. 12 Ağustos 1930'da SCF'nin resmen kurulması ve programının açıklanması ile Türk ve yabancı basının dikkatlerini üzerine toplamıştır.¹

1930 Türkiye'sinde doğan bu muhalefet hareketi birçok devletin basınında haber ve makaleler şeklinde yer almıştır. Haber ve yorumlar, Türkiye'de muhalefet hareketine, aynı zamanda Türk hükümetine ve icraatlarına yabancı ülkelerin yaklaşımını yansıması bakımından önemlidir. Çünkü yabancı basında yer alan değerlendirmeler farklı, ilginç ve bir o kadar da tezat yaklaşımlar içermektedir. 1930 Türkiye'sinin iktidar ve muhalefetiyle ele alındığı bu yazılar, yabancı ülkelerin Türkiye hakkında nasıl bir niyet taşıdıklarını göstermesi bakımından da önemli olmuştur.

1930'da dış basında Türkiye'deki siyasî ve ekonomik gelişmelerle ilgili çıkan haber ve değerlendirmeler; Dışişleri Bakanlığı tarafından da ilgiyle izlenmiş; gerekli bilgi toplama ve arşivleme işleri yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyet Arşivinden elde edilen belgelerdeki bilgiler oranında konu bir kaç ülkeyle sınırlı olarak irdelenmeye çalışılmıştır. Çünkü hemen hemen birçok ülke basını, örneğin; ABD'de çıkan Ermeni yayın organı Baykar ve Evening Post, Bulgaristan'da Slovo ve Mir, Azerbaycan'da Raboçi, Lübnan'da El-İkbal, Irak'da El-Alemü'l Arabî gibi gazetelerinde 1930 Ağustosunda Türkiye'de kurulan muhalefet partisi ile ilgili haber ve yorumlara yer vermişlerdir. Ancak bu durum, bir makalenin sınırlarını zorlayacağı için değerlendirmeye tabi tutulan haber ve yorumlar, Rusya, İngiltere ve Mısır basınıyla sınırlandırılmıştır.

Araştırmaya konu olan gazeteler şunlardır: Moskova'da yayımlanan "İzvestiya", Londra'da yayımlanan "Times" ve "Nea East", Kahire'de yayımlanan "El- Ahram" dır .

¹ Daha geniş bilgi için bakınız, İhsan Sabri Balkaya, Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943), Türk tarih Kurumu, 2005.

1930 TÜRKİYE'SİNDE OLUŞAN MUHALEFET HAREKETİNİN DIŞ BASINDAKİ AKİSLERİ (RUSYA, İNGİLTERE, MISIR ÖRNEĞİ)

Bu dağılım bize farklı siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal yapıya sahip devletlerin ve basının, Türkiye Cumhuriyeti devletine bakış, yaklaşım ve yorumlarının nasıl olduğunu öğrenme imkânı sunabilmektedir. Bir tarafta demokratik, liberal ekonomik anlayışa sahip İngiltere, diğer tarafta komünist, devletçi ekonomik zihniyet, kapitalizm karşıtı bir dünyayı temsil eden Rusya, üçüncü olarak da uzun bir zaman Osmanlı hâkimiyetinde kalmış, daha sonra İngiliz sömürgesi olmuş, henüz yeni bağımsızlığı verilmiş olan bir İslâm ülkesi olan Mısır. Bu üç farklı dünyanın izlemeye çalıştığı, gelişmelerini yakından takip edip yorumlamaya çalıştıkları yer ise, bağımsızlık mücadelesini emperyalist devletlere karşı vermiş, çağdaş ve demokratik bir devlet düzeni oluşturmaya çalışan Türkiye.

İşte bu üç farklı dünya görüşüne sahip ülkenin, Türkiye'de kurulan muhalif parti karşısındaki tutum ve yaklaşımları Üç ana başlık altında ele alınmıştır.

1. Sovyet Rusya'nın, Türk Muhalefetine Bakışı

1917 Bolşevik İhtilâli ile Sovyet Rusya'da yıkılan çarlık rejiminin yerine komünist bir düzen kurulmuştur. Sovyet Rusya'daki yeni rejim ihtilâl öncesi dost ve müttefik olduğu emperyalist Avrupa devletleri ile düşman konumuna gelmiştir. Türk milleti bağımsızlık mücadelesini Sovyet Rusya'nın emperyalist dediği batılı ülkeler ve onların piyonlarına karşı yaptığı için, yeni Sovyet Rusya yönetimi tarafından desteklenmiştir. Sovyet Rusya Türk milleti'nin direnişini, kendi politik söylemi olan ezilmiş halkların özgürlük mücadelesi olarak değerlendirmiş ve bundan dolayı da başarıya ulaşmasını istemiştir. Sovyet Rusya'nın bu başarı isteği yalnızca bu düşünce etrafında odaklanmamış aynı zamanda Türk yurdunda kazanılacak zafer sonrası, kurulacak devlet düzeninin kendi benzeri olmasını da arzuladığı için bu yaklaşımı sergilemiştir. Aynı zamanda kendisine karşı batıda oluşmuş karşıtlığın önünü Akdeniz'de kesmenin hesabını yaparak güneyini güvence altına almaya çalışmıştır. Kafkas ve Güney cephesinden gelecek Bolşevik karşıtlığını böylece önlemeyi hedeflemiştir. Türk-Sovyet ilişkileri 1919'dan başlayan ve 1933'e kadar yer yer

görüş ayrılıklarının olmasına rağmen gittikçe pekişen bir düzeyde devam etmiştir.²

Mustafa Kemal, yeni Türk devletini yapılandırırken kendisine batının demokratik anlayışını örnek olarak seçmiştir. Çağdaş dünya olarak nitelendirilen bu yapı, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel harcı olarak koyulmaya çalışılmış ve bütün bu çalışmalar yapılırken, devletlerarası ilişkilerin de dostluk ve barış anlayışı içerisinde korunması hedeflenmiştir.

1923'den itibaren Türkiye Cumhuriyeti devletinin temel dış politikası "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi üzerine kurulmaya çalışılırken, hemen yanı başımızdaki Sovyet Rusya ile ilişkilerimizi de bu anlayış içerisinde önceden başlayan dostluğu daha da geliştirerek devam ettirmek istenmiştir.

Bu anlayış içerisinde hareket edilirken, aslında Sovyet Rusya'ya da Türk devletinin yol haritasının nasıl olacağı mesajı gayet açık bir şekilde verilmiştir. Demokratik bir cumhuriyet olarak nitelendirilecek bu yol haritasının en önemli işaretlerinin başında ise çok partili hayata geçiş uğraşları yer almıştır.

Bu anlamda yapılan çalışmaların en önemli köşe taşlarından birini de Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kuruluşu oluşturmaktadır. Bu partinin kuruluşunun ülkemizde uyandırdığı dikkat ve ilgi kadar olmasa da Sovyet Rusya'da da dikkat çektiğini, hatta Rus Hükümeti'nin yayın organı ve ülkenin önemli basın organlarından biri olan "İzvestiya" gazetesinde 11.9.1930 tarihli bir makalede gündeme taşınmıştır.

Makalenin girişinde; Başbakan İsmet Paşa'nın Ankara Sivas demiryolu açılışına katılması ve orada yapmış olduğu konuşmaya dikkat çekilerek, bu işin sıradan bir iş olmadığı ve demiryolu inşasının siyasî ve iktisadî bir sistem olan Kemalizmin amaçlarından biri olduğu vurgulanmıştır.³ İzvestiya gazetesinde

² Kâmuran Gürün, *Türk Sovyet İlişkileri (1920-1923)*, Ankara 1991, s. 1-132; Yaşar Akbıyık, *Türk Sovyet İlişkileri, Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*. Ankara 2002, s. 420-426; Erel Tellal, *Sovyetlerle İlişkiler, Türk Dış Politikası I*, İstanbul 2002, s. 314-318; Mehmet Saray, "Atatürk'ün Sovyet Politikası", *1. Uluslar arası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987*, Ankara 1994, s.978.

³ İzvestiya'nın, Türkiye'nin demiryolu politikası ile ilgili değerlendirmesini tam beş yıl önce 13 Ocak 1925'te yapılan SSCB Türkiye Büyükelçisi Ya.Z.Surist ile Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Kaya arasında yapılan görüşmede, Şükrü Kaya şu cümlelerle ifade etmiştir: "...Halbuki demiryolu inşaatı, bizim için yaşamsal bir sorundur. Hele

**1930 TÜRKİYE'SİNDE OLUŞAN MUHALEFET HAREKETİNİN DIŞ BASINDAKİ
AKİSLERİ (RUSYA, İNGİLTERE, MİSİR ÖRNEĞİ)**

de vurgulandığı gibi; Ankara-Sivas demiryolunun açılış töreninde İsmet Paşa'nın yapmış olduğu konuşma çok büyük bir önem arz etmekteydi. Serbest Cumhuriyet Fırka'nın kuruluşu sonrası, SCF ve Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) liderleri basın aracılığı ile karşılıklı düşüncelerini dile getirmişlerdi ama ilk defa CHF lideri çok kapsamlı bir şekilde düşüncelerini halkın huzurunda, geniş kitlelerle paylaşmıştır. CHF'nin gövde gösterisine dönüşen bu törende İsmet Paşa; demiryolu ulaşımının önemi ve kendi iktidarlarında bu hizmetlerin imparatorluk döneminden daha fazla olduğunu dile getirmiştir. İsmet Paşa'nın bu konuşmasını cazip kılan liberalizmin eleştirisini yapıp, bu memleketin kaderinin sermayedarlara teslim edilemeyeceğini, halkın liberalizmi anlayamayacağını, devletçiliğin önemini vurgulayarak CHF'nin ilk defa devletçi olduğunu açıklaması olmuştur.⁴

Makalede; Millî Mücadele hareketinin Osmanlı Devletinin dağılıp parçalanmasıyla başladığı, küçük bir burjuvazi ve geniş çiftçi topluluklarıyla yani Anadolu halkıyla savaş meydanlarında verildiği belirtilmiştir. Hatta bu mücadelenin biri savaş meydanında diğeri de barış masasında olmak üzere iki alanda yapıldığı belirtilmiş ve bu durum şöyle kaleme alınmıştır:

“...Fakat harp meydanında bozguna uğrayan emperyalizm. Türkiye'yi kul etmek işinde kendisini tamamıyla yenilmiş saymıyordu. Emperyalist koalisyon Kemalizm'le ikinci defa Lozan'da yeni sulh şartları tanzim edilirken harp etmiştir. Lâkin kendisinin kahramanlık devrinin ananelerine sadık kalan Kemalizm, Türk kurtuluş hareketinin bu merhalesinde de İngiliz-Fransız emperyalizminin diplomatik sıkıştırmalarına elinden geldiği kadar mukavemet eylemiş ve umumiyetle (Boğazlar melesi istisna edilirse) bu mücadeleden de muzaffer olarak çıkmıştı.”⁵ Gerçekten de Lozan Türkler için bir ikinci savaş alanı olmuş, İzvestiya'da da belirtildiği gibi bu diplomatik savaşta, cephedeki savaş kaybedenler Türk milletini

güneyde, hem ekonomik kalkınma bakımından hem de ülkenin savunması bakımından..”, bakınız; Nikolai G. Kireyev, “SSCB Dışişleri Bakanlığı Tarafından Yayımlanan Sovyet Arşiv Belgelerinde Açıklanan Türkiye'de Devletçilik Politikası ve 1920-1930 Yıllarında Türk – Sovyet İlişkileri”, 1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 21-23 Eylül 1987, Ankara 1994, s.643-645.

⁴ İhsan Sabri Balkaya, *Ali Fethi Okyar (1880-1943)*, Ankara 2005, 274.

⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Tarih:21.9.1930, Dosya:431195, Fon Kodu:030.10.,Yer No:248.675.21.

hazırlanacak metindeki kararlarla kendilerine mahkûm etmeye çalışmışlardır. Her iki alandaki Türk milletinin başarısı Rusya tarafından takdir edilmiştir.

İzvestiya'da, savaş ve barış masasındaki başarıdan sonra, Türkiye'de yeni bir devrin başladığı ifade edilmiştir. Bu devrinde, iktisadi alandaki mücadele ve emperyalist devletlerin bu alanda Türkiye'yi kendilerine nasıl mahkûm edecekleri çalışmalarına karşı alınan tedbirler oluşturduğunu yazan İzvestiya gazetesi, meseleyi şu cümlelerle ortaya koymaya çalışmıştır:

"...Bu devirde emperyalizm Türkiye'yi sulhperverâne iktisadi hulûl(gelip çatan, ortaya çıkan) vasıtası ile ve iktisadi ve siyasi tazyik(baskı) metotları ile kendisine kul etmek istiyordu. Bu sefer emperyalizm klerikallere ve Avrupa emtiasına (mallar) vesatet (aracı) eden sulh burjuvazisine istinat(dayanma) ediyordu ki Kemalizm bu sınıfları içtimaî cihetten yenmemiş ve yenmek teşebbüsünde de bulunmamıştı. Kemalistler bu cepheye, emperyalizmle iktisadî mücadele cephesine karşı da tertibat(önlem) almışlardı. Ecnebi sermayesinin Türkiye'yi iktisatça kul etme teşebbüslerine karşı hükümet epey şiddetli olan bir takım korunma çareleri ittihaz etmişti ki, aynı zamanda Türkiye'nin kendi vesaiti(vasita, araç) ile halk iktisadiyatını da inkişaf ettirmek istiyordu." ⁶

Türkiye hükümetinin millî bir sanayi yaratmak amacıyla olduğu, demiryolu ve liman inşasına büyük bir hızla başlanmasının bu amacı gerçekleştirmek için oldukça önem arz ettiği yine aynı makalede vurgulanmıştır.

İzvestiya gazetesindeki bu makalede, İnönü hükümetinin ekonomik politikaları övülürken veya tam manasıyla desteklenirken, söz 1924'de inşasına başlanan Samsun-Sivas, Ankara-Sivas demiryoluna getirilerek; cumhuriyet tarihimizin ilk muhalif partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) 1924 yılında kuruluşunun bir tesadüf olmadığı vurgulanarak şöyle bir değerlendirme yapılmıştır:

"....Türkiye'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası namile bir muhalefet fırkasının teessüs etmesi elbette tesadüfî bir hadise değildi. Hükümetin iktisadi programından memnun olmayan bütün unsurlar bu fırkaya intisap etmişlerdi. Bunlar hükümetin kendi programını tatbik ederken uğrayacağı müşkilattan istifade etmek istiyorlardı.." ⁷

⁶ BCA, 431195, 030.10, 248.675.21.

⁷ BCA, 431195, 030.10, 248.675.21.

**1930 TÜRKİYE'SİNDE OLUŞAN MUHALEFET HAREKETİNİN DIŞ BASINDAKİ
AKİSLERİ (RUSYA, İNGİLTERE, MİSİR ÖRNEĞİ)**

Bundan sonra Terekkiperver'in mevcut hükümetin politikaları karşısında neleri savunduğu tek tek sıralanmıştır. İzvestiya; TCF'nin mevcut hükümetle taban tabana zıt fikirler taşıdığını ileri sürerek, TCF'nin programında milli sanayinin himayesi değil, yabancı sermayeye kucak açan bir anlayışın yer aldığı yazılmıştır. Yine TCF'nin demiryolunun geliştirilmesine karşı olduğu ve bu alanda yapılan masrafların azaltılmasına inanarak yabancı sermayenin hükümet tarafından konulan önleyici tedbirlere şiddetle hücum ettiği dile getirilmiştir. Hatta bu muhalefetin Avrupa'da "Tan" ve "Times" gazeteleri tarafından desteklendiği hatırlatılmıştır. Bu taraflılığın sebebini ise Türkiye'de yabancı sermayenin önünün açılarak ülkenin kendilerine kul olma ümidinin taşınması olarak yorumlanmıştır.⁸

Türkiye'nin ilk muhalefet partisinin mensuplarının, bağımsızlık mücadelesinin kazanılması ile Türkiye'nin medeni milletler arasına katılacağı kanaati taşıdıkları ve bunun ise ülkeyi saltanat zamanına götürmekle eşdeğer olduğunun vurgulandığı İzvestiya'daki makalede durum şu cümlelerle ortaya konulmuştur:

"...Nitekim Türkiye saltanat zamanında bir müstakil Avrupa devleti sayıldığı halde, hakikatte İngiliz-Fransız ve Alman emperyalizmlerinin müstemlekesinden başka bir şey değildi"⁹ Kısacası TCF'nin Türkiye'yi emperyalist Avrupa devletlerinin üyesi yapmak istemekle, o eski günlerin yeniden yaşanmasına sebep olacağı hatırlatılmıştır.

Makalede; İsmet Paşa hükümetinin muhalefeti ve bu ortamı fırsat bilen isyanları başarıyla engellediği, hükümetin başarılı bir ekonomik politika uyguladığı, Osmanlı borçları gibi ağır bir yükün altına girdiği yazılarak, hükümet ve Kemalizm hakkında çok önemli şu değerlendirme yapılmıştır:

"....Diğer taraftan o, çiftçilerin üst tabakasına, orta ticaret burjuvasına ve doğmakta olan sanayi burjuvasına istinat ediyor ve ordu da kâmlen onun tarafını tutuyordu. Umumiyetle Kemalizm emperyalizmin önünde boyun eğmemiştir."

Bu değerlendirmenin arkasından; CHF hükümetinin karşılaştığı ekonomik zorlukların sağ muhalefetin doğmasına sebep gösterilerek, SCF'nin kuruluşunun bir önceki TCF'nin ihya edilmesi amacını taşıdığı yazılmıştır.

⁸ BCA, 431195, 030.10, 248.675.21.

⁹ BCA, 431195, 030.10, 248.675.21.

SCF'nin İsmet Paşa hükümetine yönelik eleştirilerinin başında, halkı ekonomik açıdan tahammülsüz ve perişan bırakan demiryolu inşasının olduğu, SCF'ye göre demiryolunun lüks ve gereksiz olduğu şeklindeki değerlendirme oldukça dikkat çekmektedir. İsmet Paşa'nın Sivas konuşmasına SCF lideri Ali Fethi Beyin İzmir'den cevap verdiği ve bundan sonra da hükümete karşı halkın harekete geçtiği yazılarak, SCF ile ilgili şu değerlendirme yapılmıştır:

"...Bu hadiseler gösteriyor ki Fethi fırkasının kanunileştirilmesi Kemalizm için büyük sarsıntılar doğuracaktır. Tam Terakkiperver Cumhuriyet fırkası'nın teşekkülü günlerindeki gibi, İngiliz ve Fransız medyası yeni fırkayı tutmakta ve bu fırkaya Avrupa devletlerinin yardımını istemektedir.."¹⁰

Hatta değerlendirme o kadar ileri götürülmüştür ki SCF'ye müsaade etmenin Türkiye'nin geleceği ile ilgili çok önemli bir adımın atılması anlamının taşıdığı şu cümlelerle dile getirilmiştir:

"..Bu keyfiyet gösteriyor ki Fethi fırkası hakkında gevşeklik etmek Türkiye'yi dahilinde zayıf düşürmekle kalmayıp, emperyalizmin Türkiye'nin dahili işlerine müdahale etmesine saik olacaktır. Fethi zümresinin iş başına gelmesi, şüphesiz Türkiye'nin ecnebi sermayesi tarafından kul edilmesine mucip olur ve bilâhare harici siyaseti de elbette o telkin eder. Şu halde yeni fırka iktidar mevkiine gelince Kemalizm yeni bir merhaleye girecektir demek doğru değildir.

Kemalizm'in tarihî meziyetleri onun emperyalizm ile her cephede (askerî, siyasî ve iktisadî cephelerde) mücadele etmesinden ibarettir. Bu mücadele hitama erdiği zaman Kemalizm'de ölecektir. Bunun için Fethi Bey iktidar mevkiine gelmesi Kemalizm'in yeni bir merhaleye girmesi değil, onun ölmesi demek olacaktır.."¹¹

Yukarıda sıralanan görüşleri ile Rusya, Türkiye'deki muhalefet partilerinin kuruluşunu tamamen ekonomik boyutuyla değerlendirmekte, yabancı sermayeye karşı göstermiş oldukları olumlu tavrın, Türkiye'nin bağımsızlığını kaybederek emperyalist devletlerin kölesi haline gelmesini sağlayacağı gibi garip bir iddiada bulunmaktadır. Çünkü aynı Sovyet Rusya 1921'den başlayarak batılı devletlere karşı " Barış içinde bir arada yaşama" politikasını benimsemiştir. Buna sebep olanda Rusya'nın ekonomik olarak bunalıma girmesi ve içerde iflas etmiş olmasıydı. Rus hükümeti mutlaka bir atılım yapmalıydı. Bunu yapmazsa iktidar tehlike içerisine girebilirdi. Bunun

¹⁰ BCA, 431195, 030.10, 248.675.21.

¹¹ BCA, 431195, 030.10, 248.675.21.

**1930 TÜRKİYE'SİNDE OLUŞAN MUHALEFET HAREKETİNİN DIŞ BASINDAKİ
AKİSLERİ (RUSYA, İNGİLTERE, MISIR ÖRNEĞİ)**

içinde batılı devletlerle ticaret kaçınılmazdı. Bolşevikler gelişmelerin bu şekilde seyretmesi sonucunda Aralık 1920'de dış yatırımlar karnamesi çıkararak yabancı sermayenin ülkelerine girmesine izin vermişlerdir. 14 Nisan 1921'de Lenin Kafkas cumhuriyetlerine şu çağrıda bulunuyordu: "...Kapitalist ülkelerle ticareti, ekonominizin temeli yapmakta bir gün bile gecikmemelisiniz".¹² Rusya sekiz yıl önce kendisi için kaçınılmaz ve normal gördüğü yabancı sermayeyi, sekiz yıl sonra komşusu Türkiye için bağımsızlığını kaybedeceği bir tehlike olarak görmesi oldukça manidardır. İzvestiya gazetesi Sovyet Rusya hükümetinin resmi yayın organı olduğundan kaleme alınan makale ve yorumlar resmi görüşü yansıtmakta olup, çokta samimi ve içten yaklaşımlar olmadığı kanaatini uyandırmaktadır. Türkiye'deki muhalefet Partilerinin kuruluş süreçlerini ve amaçlarını tamamen gerçek dışı bir yaklaşımla ele alarak mevcut hükümetin özellikle eleştirilen ekonomik politikalarının yanında yer aldıklarını, doğan bu muhalefet hareketinin kesinlikle her türlü yol kullanılarak ortadan kaldırılmasını Türkiye'nin bağımsızlığı ve Kemalizmin korunması için gerekli olduğu açıkça yazılmıştır.

Türkiye'de doğan muhalefet hareketinin demokrasi ekseninde değerlendirmeye alınmaması oldukça dikkat çekmektedir. Demokratik gelişmeyi umursamayan Sovyet Rusya, Türkiye'nin bağımsızlığını, batılı devletlere ve sermayesine tamamen sırtını dönen, kendi iktisadî, sanayî ve ticaret gücünü yaratarak Sovyet Rusya ile dostluk münasebetlerini geliştirmesine bağlamaktadır. Sovyet Rusya'nın, bağımsızlık için emperyalizmle mücadele edenlerin yanında olacağını, emperyalizme boyun eğme arzusu içerisinde olan ve Türkiye'yi emperyalizmle ilişki kurarak bağımsızlığını tehlikeye sokacak olanların yanında olmayacağını açıklamıştır. Bu ifadelerden batıya sırtını dönmesini istediği Türkiye'ye karşı Sovyet Rusya'nın samimi olmadığını anlamak mümkün. Çünkü Sovyet Rusya'nın

1930-1936 arasında gizlice bu devletlerle ittifak antlaşmaları yaptığı bilinmektedir. Yine Sovyet Rusya'nın yaklaşan İkinci Dünya savaşına doğru kendisi için Türkiye'yi kaybetmek istemediği, bir müttefik olarak görme arzusu da ortaya çıkmıştır.

¹² Tellal, age, s.158-161.

2. İngiltere'nin Türk Muhalefetine Bakışı

İngiltere, XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayıp Birinci Dünya Savaşı, Millî Mücadele ve Lozan Barışı Konferansı da dâhil olmak üzere Musul Meselesi'nin çözümüne kadar Türk devleti ve Türkler ile en çok uğraşan devlet olmuştur.¹³

Lozan Barış Konferansından sonra Türk - İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönem başlamış olmasına rağmen, gerginlik ve soğukluk 5 Haziran 1926 tarihli Musul Meselesinin çözümü olan, " Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması'nın" imzalanmasına kadar devam etmiştir. 1929 yılı itibariyle Türkiye ve İngiltere arasında daha sıcak ve dostane ilişkiler kurulmaya başlanmış¹⁴ ve bu her geçen gün gelişmiştir.

Dostluk ilişkileri kendi mecrasında gelişirken, İngiliz devleti gibi medyası da Türk devleti'nde yapılan köklü değişimler ve demokratik içerikli gelişmelere ilgisiz kalmamıştır. Bu ilgi her dönem farklı amaç ve şekillerde olmuştur. Ele alınan dönem, bir taraftan 1929 Dünya Ekonomik bunalımının yaşandığı, İkinci Dünya Savaşına gidişin sinyallerinin alınmaya başlandığı dönem olarak ve her şeyden önemlisi Türkiye'nin bu dönem içerisinde nasıl bir yol izleyeceği, nasıl bir duruş sergileyeceğinin batılı devletler tarafından merak edildiği bir özellik taşıması bakımından oldukça önemlidir. 1930 yılı Ağustos Türkiye'sinde yaşanan gelişmelerin İngiliz basınında çıkan haber ve yorumlarla irdelendiğini görmek mümkündür.

Bu amaçla ele alınan ilk gazete 11 Ağustos 1930 tarihli Times gazetesidir. Bu gazetenin, "İmparatorluk ve yabancı haberler" sayfasında; "Türkiye'de Reform (Endişeye Neden Olan Sebepler)", " Ali Fethi'nin Yeni Partisi (Yabancı Sermayeye Karşı Tutumu)" başlıklı iki yazı yer almıştır.

"Türkiye'de Reform" başlığını taşıyan makalenin girişinde; Türkiye'de gerçekleşen inkılaplar sıralanarak, bütün bu köklü değişimlerin çok kısa bir sürede gerçekleştiği, bunu gerçekleştiren hükümetin güçlü bir hükümet olduğu ve saygı duyulması gerektiği ifade edilmiştir. Güçlü Türk hükümetinin ise

¹³ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1985, s.453.

¹⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Ankara 1987, s.321-323. Uçarol, age, s. 453-456.

**1930 TÜRKİYE'SİNDE OLUŞAN MUHALEFET HAREKETİNİN DIŞ BASINDAKİ
AKİSLERİ (RUSYA, İNGİLTERE, MİSİR ÖRNEĞİ)**

savaş sonrası Avrupa'ya karşı vermiş olduğu politik, ekonomik ve finansal bağımsızlık mücadelesini kazanarak doğduğu yazılmıştır.¹⁵

Yeni Türk devletinin hükümetine övgü ve saygı dolu ifadelerden sonra, Türkiye'yi iyi bilen ve bu ülkenin iyi olmasını isteyen birçok kişinin kafasında, cevaplanmasının hayli zaman alacağı önemli soruları olduğu belirtilerek sorular şöyle sıralanmıştır:

1- *Değişiklikler ve reformlar süreklilikleri açısından, çok fazla, çok hızlı ve çok radikal değil miydi?*

2- *Saf, katıksız olan Demokratik bir cumhuriyet altında gizlenen askerî otokrasi olarak tanımlanabilen hükümetin mevcut yapısında; gerçek otokrasi olarak varlığının devamı Mustafa Kemal ve İsmet Paşa gibi güçlü liderlerin başarısına bağlı olup ve yakın gelecekte de böyle kişiler olacak mı?*

3- *Akıllara takılan bir başka sorun ise, Türkiye, şimdiye kadar büyük çoğunluğu Rum, Ermeni ve diğer yabancıların ticaret yaptığı, nispeten küçük bir okumuş sınıfı olan çiftçi bir millete sahiptir. Bu ülkede, ticaret, endüstri ve finansta onların yabancı öncülerinin müdahalesi ve geleneksel ticareti durduracak tecrübeli ve eğitilmiş insan gücüne ihtiyaç yok mu?*¹⁶

İlk soruda, M. Kemal ve arkadaşlarının bu değişiklikleri bu kadar kısa sürede başarıyla halletmiş olmalarının dış dünyayı hayretler içerisinde bırakmış olduğunu görmek mümkündür. Özellikle batı dünyası yeni Türk devletinin çağdaş devlet olma yolunda böylesine köklü adımları bu kadar hızlı bir şekilde yapacağını tahmin etmemiştir.

İkinci soru da ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin katıksız bir demokratik görünüm arz etmediği, askerî otokrasinin hâkim olduğu bir hükümet şeklinin tanımlaması yapılmıştır. Bu tanımlama tam demokratik bir yapıyla karşılaştırıldığında doğru olabilir. Ancak Türkiye çok olağanüstü bir dönemi, padişah idaresinden halk egemenliğine geçen bir süreci yaşadığı, bütün bu yapıları silahlı mücadeleden başarıyla çıkmış Türk Silahlı Kuvvetlerinin saygın ve dünyaca ünlü komutanı Mustafa Kemal'in başlattığı düşünülürse, İngiliz demokrasi anlayışı ile Türkiye yorumunu yapanların birçok gerçeği göz ardı ettiği veya görmezden gelerek hareket ettiklerini söylemek mümkün

¹⁵ BCA, 18.9.1930, 85106, 030.10, 83.550.2.

¹⁶ BCA, 18.9.1930, 85106, 030.10, 83.550.2.

olacaktır. Sorgulanan veya merak edilen bir başka konu ise devletin devamlılığının M. Kemal ve İsmet Paşaların güçlü liderliğine bağlı görüldüğü şeklindedir ki, belki böyle bir endişeyi taşıyan sadece İngiliz basını değil, O günkü Türk devletinin yönetici veya siyasetçi ileri gelenleri de bu duyguyu paylaşmışlardır. Bu da her inkılâp liderinden sonra merak edilen bir durum olarak değerlendirilebilir. Son soruda haklı bir tespitte bulunulmuştur. Osmanlı Devleti'nde ticaretin azınlıkların elinde olduğu ve bunlarında savaş ortamı ve ihanetleri nedeniyle ülkeyi terk etmiş olmalarından dolayı, Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusunun yüzde yüzüne yakınının tarıma bağlı ve çok az okumuş bir sınıfa sahip olması nedeniyle, ticaret ve ekonomik alanda yetişmiş eleman ihtiyacının nasıl giderileceğinin vurgulanmış olmasıdır.

"İki Güçlü Kişi" başlığı ile devam edilen yazıda; İngilizlerin Türk milleti'nin gücüne ve askerî alandaki başarılarına hayran olduğu vurgulanmıştır. Devamında milletvekillerinin seçimi ve hükümetin kuruluşunun tam bir demokratik anlayış içerisinde olmadığı eleştirilmiştir. Söz M. Kemal ve İsmet Paşaya getirilerek; M. Kemal'in milliyetçi, vatanperver, iyi bir asker ve devlet adamı olduğu; İsmet Paşa'nın ise, iyi bir müzakereci, etkileyici, sempatik kişiliği ve sınırsız sabrının, ılımlı ve sadeliğinin rejimin sağlamlığının oluşması açısından çok önemli olduğu dile getirilmiştir.¹⁷

"Fethi Bey'in Yeni Partisi (Yabancı Sermayeye Karşı Tutumu)" başlığı altında ise, Türkiye'deki gazetecilerinin verdiği bilgi ve yorum yer almaktadır. Burada, Fethi Beyin 1923 yılında olduğu gibi başbakan olmak istediği, Partisinin ismini, "Liberal Cumhuriyet" anlamında olan "Serbest Cumhuriyet Partisi" olarak açıkladığı vurgulanmıştır.¹⁸

Times'ın Türkiye muhabiri, yazısının devam eden bölümünde, Fethi Beyin, geçen Nisan ayında hükümete karşı en şiddetli mücadeleyi başlatan "Yarın" gazetesine partisinin temel ilkeleri ile ilgili olarak: yeni bir vergilendirme sistemini içine alan ekonomik ve finansal reform, düşünce ve

¹⁷ BCA, 18.9.1930, 85106, 030.10, 83.550.2. The Times'ın bu övgü dolu cümleleri ne yazık ki Millî Mücadele döneminde yoktur. Mustafa Kemal'in Adı "Asi General" olarak sunulmuş, Anadolu'nun işgali ve azınlıklar hep desteklenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bknz; Ergün Aybars, "Millî Mücadele'de İngiliz Basını", 1. Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987, Ankara 1996, s. 823-856.

¹⁸ BCA, 18.9.1930, 85106, 030.10, 83.550.2.

**1930 TÜRKİYE'SİNDE OLUŞAN MUHALEFET HAREKETİNİN DIŞ BASINDAKİ
AKİSLERİ (RUSYA, İNGİLTERE, MİSİR ÖRNEÇİ)**

basın özgürlüğü, iş dünyası üzerindeki hükümet baskısının azaltılacağı açıklamalarını yaptığı, aynı zamanda bu partinin Avrupa ile daha bir yakın ilişkiler içerisinde olacağı, yabancı sermayeye karşı daha fazla tolerans sağlayacağını belirttiğini yazmıştır.¹⁹

Gazete şu soruyla yorumunu ve yaklaşımını geliştirmiştir; “ Açık olmayan şey, Fethi Beyin eski gücünü tekrar elde edeceğini nasıl ümit ettiğidir? ” Bu sorunun arkasından, kolay aşılabilir bir sorun olduğu yaklaşımıyla, yeni parti liderinin TBMM üyesi olmadığını hatırlatılmıştır. Fethi Beyin önceden, Gazi Paşa'nın yakınında olan milletvekillerinin büyük bir çoğunluğunu içine alan etkili milletvekillerinin desteğine sahip olmuş olduğunu, iktidar partisine mensup bu milletvekillerinin liberal cumhuriyete hemen transfer olacakları ümidini taşıdığı ifade edilmiştir. Yorumcu şunu söylemektedir; “*Bununla beraber Fethi Beyin kampanyasına yardım etmekten uzak durmayan Gazi Paşa, iktidar partisinin başkanlığından istifa niyetini henüz açıklamamıştı.*”²⁰ Bu son ifadesiyle Times muhabiri, Mustafa Kemal'in Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş sonrası faaliyetlerini takip ettiğini, kendisinin CHF'nin genel başkanlığını cumhurbaşkanı olmasına rağmen devam ettirdiği ve bu görevinden ayrılacağına ait işaretlerin olmadığını hatırlatmıştır. Bu, yakın gelecekte iki arkadaşın siyasî parti liderleri olarak karşı karşıya kalacakları anlamı da taşıyabilmektedir.

Times bundan sonra konuyu Başbakan İsmet Paşa'ya getirmiştir. İsmet Paşa'nın, yeni kurulan partinin liderine karşı, açıkça kendisini, adalet ve ekonomi bakanlıklarını direk hedef alan eleştirilerine ve partinin kendisine karşı kurulmuş olduğunu bilmesine rağmen, görünüşte dostça ve arkadaşça olduğu yorumunu yapmıştır. Fethi Beyin Gazi Paşa ile yazıştıklarının bilindiğini, Fethi Beyin bu münasebetle, ülkenin ekonomik ve finansal olarak takip ettiği yolun yanlış, kaybettirici olduğunu ve adalet meselelerini ele aldığını yazmıştır. Aynı zamanda Fethi Beyin, Lozan Barış Antlaşmasının imzalandığı günden beri somut hiçbir ekonomik meselenin başarılamadığı açıklamasını yaptığı dile getirilmiştir.²¹

¹⁹ BCA, 18.9.1930, 85106, 030.10, 83.550.2.

²⁰ BCA, 18.9.1930, 85106, 030.10, 83.550.2.

²¹ BCA, 18.9.1930, 85106, 030.10, 83.550.2.

Bu değerlendirmelerden sonra, halkın muhalif partiye karşı tutumunu ele alan gazete şu değerlendirmelere yer vermiştir:

Şimdiye kadar tespit edilen halkın görüşünün, muhalif partinin yapısı ve görünüşüne ümit bağladığı şeklinde olduğudur. Halkın yönelmesi ve arzulu baskılarının Fethi Beyi politik hayata döndürdüğü şeklinde bir yorum da yapılmıştır. Bu durumun göze batan bir sonucunun da Türk stoklarındaki (Borsadaki) belirgin artışın olduğu ve bunun da Osmanlı borçlarında o günkü yönetimden Fethi Beyin başkanlığındaki hükümetle müzakerelerin yapılmasının kolay olacağına ümit edildiği belirtilmiştir.²²

Bütün bu yaklaşımların sonunda Times muhabirinin yapmış olduğu değerlendirme; Fethi Beyin gücünü henüz elde etmemiş olduğu, İsmet Paşa karşısında yakın gelecekte onu yenip iktidarı elde etse bile ülkenin ekonomik ve malî sorunları çözmesinin çok uzun zaman alacağı, hatta Fethi Beyin mevcut devlet memurlarını ve milletvekillerini çalışmaları için muhtemelen zorlayacağı şeklindedir.²³

İngiliz basınından ele alınan diğer bir makale de 4 Eylül 1930 tarihli "Near East" gazetesinde yayımlanan "*Karışmış Bir Türkiye*" başlıklı yazıdır.

Makalenin girişinde, muhalefet lideri Ali Fethi'nin siyaset meydanına çıkmış olmasının Türk siyasetinin aydınlanmasında önemli bir rol oynadığı, yabancıların daha önceden dile getirdiği eleştirileri şimdi muhalif parti liderinin dile getirme cesareti göstererek halktan gizlenen gerçeklerin cesaretle ortaya konulduğu belirtilmiştir.

1930 itibarıyla bugüne kadar Türkiye'de hükümet icraatlarının iyi, hatasız ve her işin doğru yapıldığının lanse edile geldiğini, böyle bir duruma alışmış halkın eleştiri ve gerçekleri duymaya hazır olamayacağı kanaatiyle liberal cumhuriyetçi yaklaşımların tehlikeli olabileceği ifade edilmiştir. Hatta bu durum karşısında Mustafa Kemal'in az bir tenkitten memnun olacağını ancak bütün bir idarî yapının tamamen çürümüşlüğüne kabullenmeyeceğine dikkat çekilmiştir.²⁴

²² BCA, 18.9.1930, 85106, 030.10, 83.550.2.

²³ BCA, 18.9.1930, 85106, 030.10, 83.550.2.

²⁴ BCA, 13.9.1930, 85110, 030.10, 83.550.8.

**1930 TÜRKİYE'SİNDE OLUŞAN MUHALEFET HAREKETİNİN DIŞ BASINDAKİ
AKİSLERİ (RUSYA, İNGİLTERE, MİSİR ÖRNEĞİ)**

Bu yorumdan sonra gazete, daha ilgi çekici bir konuyu ele almıştır. Bu konuda İsmet Paşa ve hükümetinin durumudur. İsmet Paşanın rolünün“ *Türkiye'nin idarî zekâsının yegâne menbaı Gaziden sudur eden fikirleri tatbik mevkiine koyan bir vekil saymak adet olmuştu.*” şekliyle tanımlandığı görülmektedir. Bu tespitten sonra, böyle bir ortamda samimi bir cumhuriyetçinin, başbakan ve onun hükümet işlerine hücum etmesinin veya eleştirmesinin zor olacağı vurgulanmış ve Türkiye'de siyasette ileri gelen bazılarının yeni fırkaya karşı ihtirazlarının merkezinde de bu yapının olduğu hatırlatılmıştır.²⁵

Near East, Türkiye'deki muhalefet hareketi ile ilgili yorumunda; Mustafa Kemal'in konumu ve tutumunu hareketinin merkezine koymaya devam ederek yaklaşımını sürdürmüştür; M. Kemal'in yeni bir partinin kuruluşunu istemesi ve desteklemesinden sonra CHF'nin genel başkanlığından çekilerek, iki partinin kendisini kazanmaları için yarış yapmalarının daha anlaşılır olacağıdır. Ancak bu durumun böyle olmadığı, Mustafa Kemal'in CHF ile ilişkisini devam ettirdiği ve bu durum Türk siyasetçisini oluşabilecek bir siyaset sahnesinde mücadelenin İsmet Paşa ile Fethi Bey arasında mı yoksa Gazi ile Fethi Bey arasında mı olacak diye şüpheye ve sıkıntıya soktuğu şeklinde olduğudur. Mustafa Kemal'in durumunun aynı zamanda, Fethi Bey'e Türkiye'nin ikinci kurtarıcısı rolünü almasına fırsat vermeyeceği de ifade edilmiştir. Eğer Gazi ile İsmet Paşa arasındaki beraberlik sona erecekse, Türk kamuoyu başbakanın vazgeçmek istediği bu inatçı kavgadan bir şey anlamamış ve kendisine yol gösterilmesini istemiştir, denilerek mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmıştır.²⁶

Makalenin bundan sonraki bölümü İsmet Paşa hükümetinin ekonomik ve malî politikalarına ayrılmıştır. Özellikle yabancı sermayeye karşı şüpheli ve olumsuz bakışın en önemli zaafiyetlerini oluşturduğu yazılmıştır. Yanlış politikalar özellikle de demiryolu inşasındaki politikalar ülkeye hayli yük getirdiği ve bununda vergilerin artmasına sebep olduğu, vatandaşın bu yük altında ezildiği vurgulanarak, eğer mecliste tartışma ve tenkit imkânı olsaydı Türk devletinin menfaatlerine zarar veren bu politikanın önüne geçilebileceği ihtimali dile getirilmiştir. Eleştirilerini daha da ileri götüren gazete, mevcut hükümetin anlayış ve uygulamalarını, “...Türkiye'nin bugünkü borçluluğunu

²⁵ BCA, 13.9.1930, 85110, 030.10, 83.550.8.

²⁶ BCA, 13.9.1930, 85110, 030.10, 83.550.8.

tehvîn etmek mecburiyetlerini tanımamak sıkıntısı içinde kıvrılırken hariçten para tedarik etmenin münasip olacağını idrak edemeyecek kadar dünya işlerinin cahili bulunuyorlar” yaklaşımı ile değerlendirmiştir.

Muhalefet liderinin yani Fethi Bey’in siyasete dönmesiyle, uzun zaman alacak iktisadi meseleler başta olmak üzere diğer bütün sorunlarla ilgili tenkitlerin kabul görmeye başladığını, Fethi Bey’in masrafları ve vergi yükünü artıran ekonomik uygulamalara yönelik eleştirilerinin halkı müdafaa eden yaklaşımlar olduğu ve son yorum cümlesi olarak: “*Türkiye karışmıştır. Ve yegâne bilinen bir şey varsa o da bugünkü çok söylenen vaziyete yalnız sözlerle çare bulunamayacağıdır.*”²⁷ İfadeleriyle 1930 Türkiye’sinin siyasî ve ekonomik durumu ile ilgi yoruma son verilmiştir.

3- Mısır’ın Türk Muhalefetine Bakışı

Uzun yıllar Osmanlı Devleti’nin egemenliğinde kalan Mısır, 1882’de İngiltere tarafından işgal edilmiş, Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla 18 Aralık 1914’te de İngiltere Mısır’ı resmen ilhak ettiğini açıklamıştır. Böylece Mısır’da İngiliz hâkimiyeti veya sömürgeciliği başlamış, ancak bununla beraber Mısır milliyetçiliği de doğmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve Wilson Prensipleri bu hareketin daha da gelişmesine sebep olmuştur. İngiltere 1922 Şubatında Mısır’ın bağımsızlığını ilan etmek durumunda kalmıştır. Görünürde bağımsız olan Mısır, gerçekte dolaylı olarak İngiltere’nin hâkimiyetinde ve İngiliz yönetiminin kontrolünde kalmıştır.²⁸ 1930’da bağımsızlığını tam manasıyla henüz kazanmamış olan Mısır’da çıkan “El-Ahram” gazetesinde Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili haber ve yorumlara rastlanmaktadır.

Türkiye’deki muhalefet hareketi ile ilgili olarak, 7.9.1930 tarihli “El-Ahram” gazetesinin İstanbul muhabirinin yazmış olduğu bu haber ve yorum yazısı, konuyu aşağıdaki şekilde gündeme taşımıştır.

El-Ahram’ın İstanbul muhabiri Türkiye’de doğan yeni muhalif parti ile ilgili olarak önceden yazdığı mektupta, Fethi Beyin başkanlığında kurulan yeni partinin söylendiği kadar önemli olmadığını yazdığını hatırlatmıştır.

²⁷ BCA, 13.9.1930, 85110, 030.10, 83.550.8.

²⁸ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul 2004, s.187-189.

**1930 TÜRKİYE'SİNDE OLUŞAN MUHALEFET HAREKETİNİN DIŞ BASINDAKİ
AKİSLERİ (RUSYA, İNGİLTERE, MISIR ÖRNEĞİ)**

Kendisinin bu değerlendirmesine rağmen, Türkiye'deki "Times" muhabirinin gazetesine göndermiş olduğu telgrafta, yeni kurulan partinin öneminden söz etmiş ve Fethi Beyin iktidara gelmesi için meclisin fesh edileceği ve milletvekili genel seçimlerinin yapılacağı gibi bir mübalağalı yorum yaptığını da belirtmiştir. Hatta "El-Ahram" muhabiri "Times" muhabirinin ne kadar abartılı yorum yaptığının gelişmelerle ortaya çıktığını yazmıştır.²⁹

Yeni kurulun parti ile ilgili olarak; CHF'den transfer olacağı söylenen 75 milletvekilinin kesin olmadığını ancak şimdiye kadar 10 vekilin transfer olduğuna dikkat çekerek İsmet Paşa'nın Fethi Beyden daha güçlü olduğunu ve Fethi Beyin kaybedeceğini vurgulamıştır.³⁰

Yukarıda adı geçen ülkelerin basın organlarında olduğu gibi El-Ahram'da konuyu ekonomik yaklaşımlara getirmiştir. Her iki partinin ekonomik anlayışlarını, Türkiye'de çıkan gazetelerin birisinde yayımlanan bir karikatürün anlatmak istedikleri üzerine oturtmuştur. Bu karikatürde İsmet Paşa yerli imalatla yüklenen bir arabayı sürerken, Fethi Bey yabancı sermayesi yazılı bir ata binmiş şekilde resmedilmiştir. Muhabir bu durumu şöyle yorumlamıştır:

Fethi Beyin yabancı sermaye ile iş görmek istediği, devletin dış borçlarını tanıyacağı, yabancılara ayrıcalıklar tanıyarak Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını tehlikeye sokarak onu esarete sürükleyeceği; İsmet Paşa'nın ise takip ettiği siyasetin tam ekonomik bağımsızlık olduğu ve bunu da millî sermaye ve millî üretim ile gerçekleştireceği ve buna da çok önem verdiği vurgulanmıştır. El-Ahram muhabiri bu ekonomik yorumun kendisine Bolşeviklerin, Rusya'da Kayzer taraftarlarının iktidara geçmeleri ile dış borçları tanıyarak, Rus ekonomisinin bağımsızlığını kaybedeceği kanaatleri ile aynı olduğunu hatırlattığını da dile getirmiştir.³¹

Hatta El-Ahram muhabiri İsmet Paşa'nın partisi olarak nitelendirdiği CHF'nin Türkiye'de büyük bir ekonomik buhran olmayınca, SCF taraftarlarının çoğalamayacağı ve iktidara geçmelerinin güç olacağı kanaati taşıdığını yazmıştır.³²

²⁹ BCA, 7.9.1930, 43926, 030.10, 266.795.25.

³⁰ BCA, 7.9.1930, 43926, 030.10, 266.795.25.

³¹ BCA, 7.9.1930, 43926, 030.10, 266.795.25.

³² BCA, 7.9.1930, 43926, 030.10, 266.795.25.

Türkiye’de gelişen bu muhalefet ortamı karşısında, milletvekillerinin kanaatleri konusunda ise ilgili muhabir kendisine bazı vekillerin şu önemli açıklamayı yaptıklarını yazmaktadır: “Yalova’dan İstanbul’a avdet eden bazı mebusların bana vaki olan ifadelerinde demişler ki; vaziyette yegâne hakem olacak Gazidir. İki fırkanın mercii her münakaşanın fevkinde olan onun bariz şahsiyetidir. Gazi kendi fitratında mevcut olan istidat ve edebi cesaret sayesinde onun dostu Fethi Bey ile birlikte memleketteki sabık diktatörlüğün hali hazır hürriyeti fikriye ve kalemiyyeye tahviline muvaffak olabilmıştır.”³³ Devrin milletvekillerinin söylediğini iddia ettiği bu cümleler, bizzat Mustafa Kemal’in kendisinin SCF’nin kurulma çalışmaları sırasında söylediği sözlerdir.

El-Ahram muhabiri yazısının bundan sonraki bölümünü Türk basının tutum ve tavırlarına ayırmıştır. Özellikle hükümete yönelik eleştirilerinde “Yarın” ve “Son Posta” gazetelerinin oldukça fazla yüklendiklerine dikkat çekerek, birkaç ay öncesinden bu tür eleştirilere cesaret edemediklerini hatırlatmıştır. Sulu temsil ettiğini söylediği Yarın Gazetesinin eleştirileri sayesinde ortaya çıkan bu değişikliğin önemli bir gelişme olduğu da ayrıca dile getirilmiştir. Bu gelişmeden önce hükümet üyelerine yapılan eleştirilerin sonunun hapisle noktalandığı, Fethi Bey her türlü eleştirisini hükümet ve üyelerine yaptığı halde olumsuz bir gelişme yaşanmadığı vurgulanmıştır.³⁴

El-Ahram muhabiri yazısının sonunda muhalefet partisi ile ilgili olarak, Mustafa Kemal’in; eğer bu partinin mecliste olmasına lüzum hissederse seçimlere gerek görmeden iktidar mevkiine geçmesini sağlayacağını, ama şu anda Mustafa Kemal’in yeni partinin teşkilatlanmasını beklediği ve eğer Fethi Beyin iktidara geçmesine gerek duyarsa yanında mesul ve muktedir bir heyetin olmasını da arzu edeceğini yazmıştır.³⁵

El-Ahram gazetesinin yapmış olduğu yorumlardan dikkat çeken hususlardan birisi de Fethi Beyin SCF’yi kurmadan önce Türkiye’de hükümete yönelik eleştirilere izin verilmediğini, ancak Fethi Beyin SCF’yi kurmadan önce

³³ BCA, 7.9.1930, 43926, 030.10, 266.795.25.

³⁴ BCA, 7.9.1930, 43926, 030.10, 266.795.25. Gerçektende SCF kurulmadan dört ay önce Yarın Gazetesi’nde yayınlanan 9 Mart 1930 tarihli “İbret ve Hayret”, 7 Nisan 1930 tarihli “Bizi Men Edemezsiniz” makalelerinde hükümetin manevi şahsiyetine hakareten dolayı tâkibat başlatılmış ve sorumlu şahıslar tutuklanmıştır. Bakınız; Cemil Koçak, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul 2006, s. 167-171.

³⁵ BCA, 7.9.1930, 43926, 030.10, 266.795.25.

**1930 TÜRKİYE'SİNDE OLUŞAN MUHALEFET HAREKETİNİN DIŞ BASINDAKİ
AKİSLERİ (RUSYA, İNGİLTERE, MİSİR ÖRNEĞİ)**

ve kurduktan sonra hükümet üyelerini direk hedef alan eleştirilerine ses çıkarılmadığı hatırlatılmasıdır. Belki SCF ile birlikte bir yumuşama döneminin başladığı ima edilmeye çalışılmışsa da bu Fethi Bey için söylenebilir ancak basın için tam manasıyla böyle bir sürecin başladığını söylemek biraz zor.

Bir diğer dikkat çeken husus ise, Mustafa Kemal'in SCF'nin iktidara geçmesini arzu ederse gerektiğinde seçimleri yapmadan bunu sağlayacağını yazılmasıdır. Bu kanaat oldukça fazla bir abartıyı ortaya koymaktadır. En azından Mustafa Kemal'in seçimsiz, halka gitmeden bir partiyi iktidara getirmesinin onun mizacı ve anlayışı ile tezat teşkil ettiği biliniyor.

SONUÇ

1930 Ağustos ayında başlayan hareketli ve bir o kadar hararetle Türkiye siyaseti, dış basın tarafından oldukça ilgiyle izlenmiş, Türkiye hakkında her bir ülke basını kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda meseleye yaklaşmışlardır. Türkiye'deki mevcut rejim ve yönetim uygulamaları ile ilgili gerçekleri bazen ifade etmiş olsalar bile bu tutumlarının samimi olmadıkları izlenimi edinme ihtimali de mevcuttur

1930 Ağustos Türkiye'sinde doğan muhalefet hareketinin yurt dışı basın akisleri üç ayrı ülkeden örneklerle ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu haber ve yorumlar genelde, ilgili gazetelerin Türkiye muhabirleri tarafından yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Hâriciye Vekâleti, Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından Başvekâlete yurt dışında çıkan haber ve yorumların tercüme ve gazetelerin kopyaları gönderilmiştir. Girişte de yazıldığı gibi, cumhuriyet arşivinden elde edilen bu belgeler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Görünen şu ki, her devlet ve bu devletlerin basını kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda Türkiye'de demokratik anlamdaki gelişmeleri ele almıştır.

Sovyet Rusya meseleyi daha çok dış ilişkiler ekseninde ele almıştır. Sovyet Rusya için Türkiye'deki rejimin niteliğinden çok kendisi ile Batı arasındaki Türkiye'nin nasıl bir tercih yapacağı olmuştur. Bundan dolayı da mevcut İsmet Paşa hükümetini SCF ve liderine tercih etmiş ve olanca gücüyle desteklemiştir. SCF ve lideri batı yanlısı, sömürgeci zihniyeti ülkede hâkim kılmaya çalışmakla suçlamaktan geri durmamıştır. SCF ve Lideri Ali Fethi ile

İlgili oldukça haksız ve acımasız suçlamalarda bulunduğunu görmek mümkündür.

Near East ve The Times gazetelerindeki haber ve yorumlara tipik demokratik, liberal ekonomi taraftarı İngiliz yaklaşımını ortaya koymaktadır. Türkiye'nin demokratik yapısının sorgulandığı, "askeri otokrasi" olarak nitelendirildiği bu yaklaşımlarda; Türkiye'nin daha demokratik bir ortama geçişi için, SCF ve lideri bir fırsat olarak sunulmuştur. Ancak bu fırsatın mevcut hükümet ve özellikle Mustafa Kemal tarafından dikkate alınmadığı şeklinde bir izlenim edinmek mümkündür. Özellikle ekonomik boyutuyla meselenin irdelendiği gazetelerde İsmet Paşa hükümetinin ekonomik anlayışı yerilirken Fethi Beyin yaklaşımları övülmüştür. Özellikle yabancı sermayeye karşı İsmet Paşa Hükümeti'nin olumsuz yaklaşımları eleştirilmiş, hatta bu eleştiride o kadar ileri gidilmiştir ki Türkiye Cumhuriyeti devletinin hükümet yetkilileri dünya işlerinden anlamaz cahiller olarak tanımlanmıştır. Böylesine hakarete varabilen değerlendirmeler, Batı âleminin Türkiye için çok da iyi niyet taşımadıklarını, her zaman olduğu gibi kendi ekonomik çıkar ve menfaatlerinin hesabı içinde olduklarını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Mısır'da Kahire'de çıkan El-Ahram gazetesi'ndeki haber ve yorum, Türkiye'ye karşı Mısır'ın bakışını yansıtmaktan ziyade Türkiye'deki gelişmelerin birebir aktarılmaya çalışıldığı ve bunlara dayanarak bazen de haddi aşan yorumlar yapıldığını söylemek mümkündür. El-Ahram sayesinde bir gerçeği öğrenme fırsatı doğmuştur. O da Times muhabirinin, Fethi Beyin iktidara geçmesi için meclisin fesh edileceği ve seçimlerin yapılacağı gibi bir abartıyı yazmış olmasıdır. Ancak bunu bir abartı diye yazan El-Ahram muhabiri daha sonra kendisi bundan daha ileri düzeyde bir yorum yapmıştır. Mustafa Kemal'in seçimlere gerek duymadan Ali Fethi Beyi iktidara taşıyabileceği yorumudur.

Mustafa Kemal'inde ifade ettiği dışardan algılanan diktatör görüntümüzün, ortadan kaldırılması için girişilmiş çok partili düzen oluşturma denemesi, bazı devletler için ekonomik ve siyasi fırsatlar doğuracağı için alkışlanırken, bazıları içinse aynı fırsatları kaybedeceği için kesinlikle karşı çıkılmış ve hatta parti kuranlar ihanete varacak suçlamalarla değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Tarih: 7.9.1930, Dosya: 43926, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 266.795.25.

Tarih:13.9.1930, Dosya: 85110, Fon Kodu : 030.10., Yer No: 83.550.8.

Tarih:18.9.1930, Dosya: 85106, Fon Kodu : 030.10., Yer No: 83.550.2.

Tarih:21.9.1930, Dosya: 431195, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 248.675.21.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA):

Kitaplar

Cemil Koçak, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul 2006,s. 167-171.

Erel Tellal, Sovyetlerle İlişkiler, Türk Dış Politikası Cilt:1 (Editör, Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 314-318.

Ergün Aybars, Millî Mücadele'de İngiliz Basını, Atatürk Araştırma Merkezi, 1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987, Ankara, 823-856.

Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası, Ankara, 1987, 321-323.

İhsan Sabri Balkaya, Ali Fethi Okyar (1880-1943), Türk Tarih Kurumu, 2005, 274.

Kâmuran Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), Türk Tarih kurumu, Ankara, 1991,1-132

Mehmet Saray, Atatürk'ün Sovyet Politikası, 1. Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1994, 978.

Nikolai G Kıreyev, SSCB Dışişleri Bakanlığı Tarafından Yayımlanan Sovyet Arşiv Belgelerinde Açıklanan Türkiye'de Devletçilik Politikası ve 1920-1930 Yıllarında Türk – Sovyet İlişkileri, 1.Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 21-23 Eylül 1987,Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1994, 643-645.

Rifat Uçarol,, Siyasi Tarih, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985, 453.

Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, 187- 189.

Yaşar Akbıyık, *Türk Sovyet İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002,420-426.